A. L'ESTRATÈGIA BALEAR D'EDUCACIÓ AMBIENTAL

L'educació ambiental a les Illes Balears

Les Illes Balears pateixen greus problemes ambientals que suposen, en definitiva, la pèrdua de qualitat de vida dels illencs: entre altres, l'excessiu creixement urbanístic, l'increment continu del consum d'aigua, d'energia i d'altres recursos, la producció massiva de residus, la pèrdua de biodiversitat, el col·lapse del transport privat, la saturació de les infrastructures, i la degradació dels millors paisatges. Aquesta difícil situació s'afegeix a l'existent a escala planetària, que inclou processos com el canvi climàtic global, l'afebliment de la capa d'ozó, la desertificació, les desigualtats socioeconòmiques regionals, o els conflictes bèl·lics. Tot això genera una preocupació ciutadana que es trasllada al centre del debat polític i als principals espais dels mitjans de comunicació.

Per fer front a aquesta situació calen, indubtablement, mesures decidides de política ambiental que ordenin i racionalitzin les activitats que repercuteixen en la conservació del medi natural i, conseqüentment, social. I cal també millorar la gestió de recursos, de residus i d'informació per augmentar-ne l'eficiència i reduir al màxim la degradació ambiental. Però res d'això resultarà eficaç si no s'escomet alhora, amb voluntat i recursos suficients, el camí cap a una societat sostenible, mitjançant l'educació ambiental: un procés permanent al qual els individus i la col·lectivitat prenguin consciència del seu medi i adquireixin els coneixements, els valors, les capacitats, l'experiència i també la voluntat capaces de fer-los actuar individualment i col·lectivament, per resoldre els problemes actuals i futurs del medi ambient.

Aquesta ambiciosa meta requereix un acord establert pels actors socials, a través de la reflexió i el debat. Ha de ser un instrument de referència, construït mitjançant la participació i el consens, i ha d'oferir suggeriments per a l'acció en tots els àmbits i per a la coordinació de tots els esforços, en un àmbit geogràfic concret. És a dir, cal una Estratègia Balear d'Educació Ambiental (EBEA). En la construcció d'una estratègia educativa proambiental per a tota la societat de les Illes Balears, cal recollir i organitzar la llarga i rica experiència de tots aquells que, des de fa molts anys -sovint amb més voluntat que mitjans- han treballat i treballen per augmentar la sensibilitat i la capacitació per a l'acció en favor del medi ambient. Cal incrementar els recursos educatius. Cal coordinar iniciatives per tal d'evitar la dispersió, la duplicació o la interferència de les activitats que es duguin a terme. Cal identificar i prioritzar els problemes que requereixen una resposta educativa, i detectar els obstacles que s'oposen a l'acció. I cal també proporcionar orientacions perquè els programes d'educació ambiental siguin realment transformadors.

El Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears

L'educació ambiental constitueix una eina indispensable, i poderosa alhora, per encaminar-nos envers una societat justa i sostenible. És per tal de potenciar aquest procés participatiu, que s'ha considerat necessària la creació del Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears, el qual inicià les seves activitats el 15 de desembre de 2000, rebé carta de naturalesa per acord del Consell de Govern, reflectit al Decret 15/2002, i es constituí formalment el 19 d'abril de 2002.

Aquest Fòrum, impulsat per la Direcció General de Mobilitat i Educació Ambiental (DGMOBEA) en col·laboració amb la Universitat de les Illes Balears (UIB), és un òrgan col·legiat, actua com a espai de participació, diàleg i consulta de totes les persones, institucions, entitats públiques i privades, associacions i qualsevol altra organització representativa d'interessos col·lectius implicats en l'educació ambiental. També és el gresol on formular propostes i recomanacions sobre qualsevol aspecte relacionat amb la implementació d'una educació ambiental adreçada envers l'assoliment d'una societat sostenible i equitativa.

Així doncs, el Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears, es constitueix com a una assemblea de participació ciutadana. La seva gestació es perllongà durant dos anys, al llarg dels quals es feren diferents sessions de treball. Des de llavors s'ha produït un seguit de reunions sectorials, jornades i actes de divulgació, que han permès anar reunint propostes i suggeriments per a un instrument col·lectiu d'acció proambiental a les Illes: l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental, que s'ha d'entendre, sobretot, com a un instrument de participació social.

Elaboració de l'EBEA

L'Estratègia Balear d'Educació Ambiental és un document pragmàtic, perquè proposa mesures eficaces, proposades i recolzades per tothom, que permetin la correcció d'actituds, comportaments i tendències ambientals no sostenibles.

Així doncs, l'EBEA s'elabora a través d'un procés organitzat i obert de reflexió basat en la informació, la participació, l'assessorament tècnic i la difusió. La informació sobre l'estat de l'educació ambiental a les Balears, necessària per fonamentar adequadament les propostes que es facin, és aportada per una comissió que elabora un diagnòstic. La participació s'articula a través del Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears, bàsicament mitjançant reunions sectorials, jornades temàtiques i correu electrònic. L'assessorament tècnic, realitzat per representants d'entitats i experts amb reconeguda competència en el camp de l'educació ambiental, s'ha estructurat en dues comissions: una de redacció, encarregada d'ordenar tota la informació i donar-li forma, tot afegint les seves pròpies aportacions, i una de lectura, integrada per professionals pertanyents a distints àmbits d'activitat, que han revisat críticament els esborranys que s'elaboren. Tot aquest procés ha estat organitzat per la Conselleria de Medi Ambient, mitjançant la Direcció General de Mobilitat i Educació Ambiental -la qual ha donat suport tècnic i assessorament addicional, i ha coordinat l'edició-, i per una comissió de coordinació, que ha transmès informació i ha establert els nexes necessaris amb els promotors de la iniciativa.

Durant el procés de la seva elaboració, i posteriorment en el seguiment i avaluació, s'han creat i s'han de seguir creant xarxes de participació i implicació de totes les persones i col·lectius interessats.

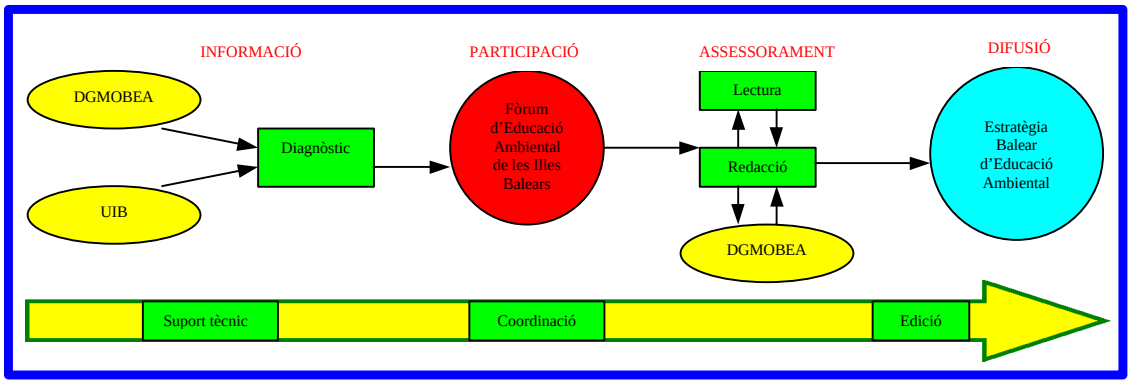

Components de l'EBEA

L'Estratègia Balear d'Educació Ambiental pretén arribar a ser un element de referència per a una actuació coherent i coordinada en el camp de l'educació i la comunicació ambiental. La seva viabilitat com a instrument es basa, en primer lloc, en el diagnòstic de l'estat actual de l'educació ambiental a les Illes. Aquesta descripció de l'ací i ara constitueix la base de partida a partir de la qual proposar un avanç en l'acció educativa i formativa als diversos àmbits.

Ara bé, la simple descripció de la realitat no bastaria per si mateixa per orientar la part propositiva del document, que és el seu element essencial. Per això, s'enuncien uns Principis o fonaments generals, que pretenen donar coherència al conjunt de propostes i suggeriments. Aquests principis fan referència, en primer lloc, al Libro Blanco de la Educación Ambiental en España, que constitueix un valuós punt de partida, i a continuació al context concret de la realitat insular; a la participació pública en tots els moments de l'elaboració, implementació i avaluació de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental ; a la coordinació d'institucions i entitats; als recursos; al caràcter il·limitat en el temps de l'acció educativa i formativa; etc.

Tot seguit, es plantegen uns objectius, element imprescindible per establir l'orientació general de l'Estratègia i, coherentment, determinar la tendència general de les diverses propostes d'acció.

D'aquesta forma s'arriba a la part fonamental de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental, que inclou les actuacions per cadascun dels marcs d'acció i sectors. Per raons basades en l'especificitat dels distints col·lectius als quals s'ha d'adreçar l'acció educativa, s'ha dividit el conjunt de la societat en sis marcs d'acció (dividit cadascun en diversos sectors):

1. Ciutadania (ciutadans en general, associacions de caràcter ambiental i associacions ciutadanes en general).
2. Administració (central, autonòmica, insular i local).
3. Socioeconòmic (sectors primari, secundari i terciari, sindicats, associacions empresarials i similars, col·legis professionals, i empreses i professionals de l'educació ambiental).
4. Sistema educatiu (ensenyament formal, administració educativa, associacions de pares i mares d'alumnes, i altres entitats que hi treballen).
5. Universitat (docència, investigació, administració i gestió, i extensió cultural).
6. Mitjans de comunicació (generals, especialitzats, internet i fonts d'informació).

L'Estratègia es completa amb dos apartats relacionats amb la coordinació i l'avaluació. La implicació i la col·laboració entre l'Administració i institucions públiques, les entitats i les associacions sols és possible des de la reflexió conjunta, des de l'acció ambiental coordinada, coherent i participativa, des de l'assumpció compartida de prioritats i de responsabilitats, i des de la possibilitat d'avaluació del que es fa per tal de valorar la qualitat de les iniciatives i l'eficàcia dels projectes engegats. Per això, es contempla la coordinació de les institucions i entitats implicades en l'educació ambiental, i en ell s'analitzen els obstacles, però també aquelles condicions que poden facilitar aquesta coordinació, per a la qual es suggereixen vies en l'ordre polític i en el tècnic.

La darrera part de l'EBEA es dedica a la proposta d'un sistema d'avaluació de la mateixa, un instrument indispensable per obtenir informació sobre el valor i el mèrit del seu disseny, desenvolupament i resultats. L'avaluació es pretén que sigui un referent per a la presa de decisions que adeqüin de forma contínua l'EBEA a les necessitats dels distints Marcs d'acció i sectors, i del conjunt de la societat. El model d'avaluació que es proposa és participatiu i democràtic, perquè és un instrument per a l'acció proambiental basat en la participació i, per tant, tots els ciutadans i ciutadanes són al mateix temps autors i destinataris de les propostes que conté. Encara que el disseny i desenvolupament del Pla d'avaluació es reserva a una comissió d'avaluació, el document estableix uns criteris bàsics en relació amb diversos aspectes d'aquesta avaluació: autors, objectius, continguts, aspectes metodològics, temporalització i difusió de la informació.

ACTUACIONS PER MARC D'ACCIÓ

Per assolir els objectius concrets als sis marcs en què s'han dividit els agents implicats en l'educació ambiental a les Illes Balears cal realitzar un conjunt de propostes d'actuació, sense excloure'n d'altres possibles.

Algunes propostes apareixen de forma reiterada, perquè afecten diversos marcs d'acció i tenen a més un gran valor en relació amb la implantació general de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental. Aquestes propostes més destacads són les quatre següents:

1. Potenciar la participació en el Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears com a àmbit per a la comunicació, el debat i l'impuls d'iniciatives en educació ambiental.2. Desenvolupar al màxim la coordinació entre les institucions, entitats i associacions que duen o poden dur a terme projectes, programes i accions d'educació ambiental.

3. Crear i sostenir adequadament un Centre d'Informació i Documentació Ambiental de les Illes Balears.

4. Planificar amb criteris socials, ambientals i geogràfics l'oferta d'equipaments i recursos per a l'educació ambiental a les Illes Balears, i comprometre's en la seva creació, manteniment i actualització.

5. Promoure i dotar de forma adient un Pla d'Acció per a la implantació i avaluació de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental a tots els sectors.

Organització de les propostes d'acció a l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental

El tractament de cadascun d'aquests sis marcs d'acció comença amb una descripció de les seves característiques, estructura i funcions, així com del paper real i potencial que pot jugar en el camp de l'educació ambiental. Al costat es relacionen, numerats, els sectors que constitueixen el marc d'acció. A la part baixa, es presenta un quadre amb el conjunt d'objectius que es plantegen per al marc corresponent, i que es divideixen en interns i externs, en funció que els destinataris estiguin en el propi marc o fora d'ell. A la dreta, es troben les accions tàctiques necessàries per assolir cada objectiu. Els sectors que han de promoure les accions de cada objectiu s'indiquen en vermell, amb la numeració donada.

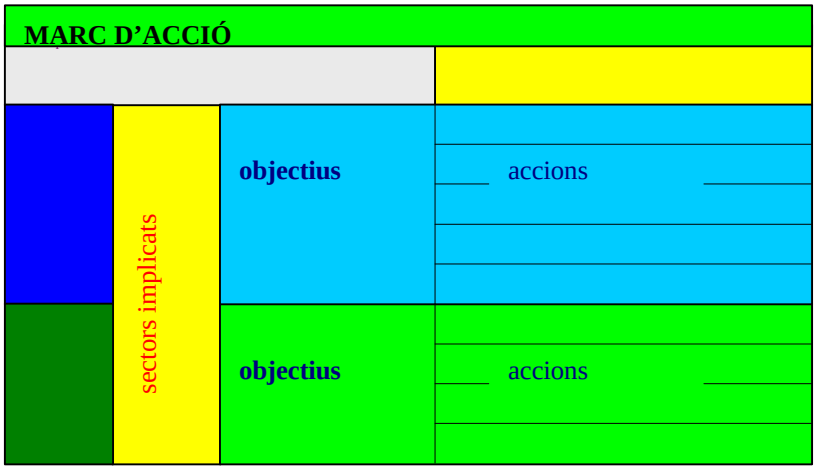

B. DIAGNÒSTIC DE L'EDUCACIÓ AMBIENTAL A LES ILLES BALEARS

Quan s'inicià el procés d'elaboració de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental (EBEA), tots els agents implicats eren ben conscients que a les Illes no es partia de zero. Fa devers trenta anys que un seguit de persones, col·lectius i institucions han promogut actuacions diverses que s'emmarquen en l'educació ambiental: itineraris de natura, campaments, publicacions, seccions als mitjans de comunicació, produccions audiovisuals, campanyes, voluntariat, equipaments, etc. La realitat de l'educació ambiental a les Balears, doncs, és àmplia i diversa. També, però, és poc estudiada: se n'han fet poques investigacions, i tampoc no hi ha recopilacions ni bases de dades actualitzades, ni fons documentals que recullin tots els recursos, programes i entitats relacionats amb l'educació ambiental.

L'EBEA vol marcar un punt d'inflexió en l'educació ambiental a les Illes Balears, donar un nou impuls i reorientar les actuacions per fer-les més eficients i més d'acord amb l'objectiu de construir una societat sostenible. Per això és imprescindible conèixer millor de quina realitat partim. Amb aquest objectiu, la Direcció General de Mobilitat i Educació Ambiental de la Conselleria de Medi Ambient, i el Departament de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears encetaren la redacció d'un informe que fes un diagnòstic de l'educació ambiental a l'arxipèlag.

Aquest diagnòstic té un camp d'estudi molt ample (totes les Illes Balears) i molt divers (tots els programes d'educació ambiental que s'hi desenvolupen). Es refereix a tots els marcs d'acció de l'EBEA (ciutadania, administració, àmbit socioeconòmic, sistema educatiu, universitat i mitjans de comunicació) i abasta qualsevol modalitat de l'educació ambiental (interpretació, comunicació, informació, participació o formació). A causa d'aquesta amplitud, la investigació no ha pogut aprofundir sempre amb prou detall, com tampoc no ha pogut abastar totes les dades; així i tot, el diagnòstic pretén ser una bona instantània de la realitat de l'educació ambiental, una imatge amb resolució i detall limitats, però que és prou enfocada i que ateny tots els protagonistes. Les seves conclusions conformen el gresol on l'EBEA ha d'esdevenir útil per superar les mancances i dificultats, corregir errades i ajuntar esforços; d'aquesta manera, des del que som i amb el que tenim, podrem millorar l'educació ambiental que es fa a casa nostra i, així, poder-la millorar.

La situació socioambiental de les Illes Balears

El primer objectiu del diagnòstic ha estat caracteritzar la problemàtica socioambiental de les Illes Balears. Això s'ha fet a partir dels treballs, les investigacions i els informes més actuals, realitzats per altres investigadors i organismes. Les conclusions es resumeixen breument a continuació.

En el món del segle XXI, no seria correcte parlar només de la problemàtica ambiental de les Illes Balears i limitar-se a descriure'n la situació del territori i dels

recursos. Els impactes de la nostra forma de viure i del nostre model de desenvolupament no es redueixen a l'àmbit insular, sinó que s'estenen arreu del planeta, en la forma d'extracció de recursos, obtenció de béns de consum i emissions a l'atmosfera o a la mar, entre d'altres. Alhora, les Balears es veuen afectades pels problemes socioambientals globals, com són el canvi climàtic, l'esgotament de recursos energètics, o la contaminació atmosfèrica i marina.

Cal, doncs, emmarcar l'anàlisi en l'àmbit general de les tendències planetàries, que estan marcades pel que avui es coneix com a globalització; és a dir, la integració de les economies locals en una sola de global, que esdevé un sistema econòmic mundialitzat. Aquest sistema és capitalista, i té com a tret fonamental la lògica del benefici econòmic en continu creixement; aquesta ideologia, però, és incompatible amb la realitat física d'un planeta finit.

L'activitat econòmica se sustenta fonamentalment en l'extracció de recursos, la producció de residus, i la utilització dels serveis que proporcionen els ecosistemes (encara que a l'enfocament tradicional li costi reconèixer aquest fet). Els recursos de la Terra són limitats (els combustibles, els minerals, els boscos, la terra fèrtil, les espècies, etc.) i els serveis ecològics (el clima, la renovació cíclica de l'aigua, el filtre que proporciona la capa d'ozó, la renovació de gasos a l'atmosfera, el fre a l'erosió que representa la vegetació, etc.) són susceptibles de degradació i alteració.

Si es mesura el desenvolupament de la humanitat només amb indicadors econòmics convencionals, com ara el creixement del PIB, no es tenen en compte les pèrdues de recursos ni la degradació de la biosfera. S'obté així una imatge falsejada de la realitat, que oculta els veritables problemes i les tendències preocupants del desenvolupament. Aquesta imatge fa que els sectors econòmics, i sovint els polítics, amb la complicitat d'una part dels mitjans de comunicació, es preocupin per dades com els balanços d'empresa, o les oscil·lacions del PIB o de la borsa, i en canvi no donin gaire importància a aquelles altres dades sobre les emissions de CO_2, l'esgotament dels aqüífers, la devastació de boscs o la pèrdua de biodiversitat.

D'altra banda, la globalització comporta un dèficit democràtic preocupant: com a conseqüència del domini del poders econòmics per sobre dels poders polítics, es fa cada cop més feble la participació en la presa de decisions, i es fa difícil adoptar mesures per a la protecció del medi ambient i la correcció d'impactes ambientals. Això s'ha posat en evidència amb el fracàs de les negociacions entorn dels acords per lluitar contra el canvi climàtic, on les grans corporacions del transport motoritzat privat i energètiques guanyen batalles als estats i institucions que representen els ciutadans. No és, però, un cas aïllat: el mateix passa amb l'apropiació de la biodiversitat genètica per part de companyies farmacèutiques, la solvència de les coorporacions agroalimentàries en el cas dels transgènics, i l'expansió de la indústria de la incineració dels residus.

Així doncs, ens trobam immersos en una situació que és insostenible, i que ho és en un doble sentit: en el temps, perquè la limitació dels recursos i la capacitat d'absorció de residus i el funcionament de la biosfera no poden sostenir aquesta forma de funcionament; i ho és també en l'espai, perquè avui el 20% de la humanitat gaudeix del 80% dels recursos materials i energètics del món sencer, mentre que els demés s'han de conformar amb el que resta.

Un concepte que permet avaluar la insostenibilitat d'una societat és la petjada ecològica, que és la superfície terrestre ecològicamenta productiva que es requeriria per subministrar-li l'energia, els recursos materials i els aliments, i per absorbir-ne els residus i les emissions en general. Els estudis recents calculen que la petjada ecològica de les Illes Balears és, pel cap baix, 5,7 vegades el nostre territori. És a dir, som insostenibles en tant que l'impacte ambiental del nostre model de vida s'estén per un territori molt més extens que el propi, amb la qual cosa exercim un domini real damunt els recursos i els ecosistemes que corresponen a altres societats, a les quals condemnam al subdesenvolupament. També, cal no oblidar-ho, ens apropiam dels recursos necessaris per a la subsistència dels altres éssers vius que comparteixen amb nosaltres el planeta.

El model econòmic de les Balears es fonamenta en un continu creixement en l'arribada de turistes i immigrants. Augmenta contínuament la construcció residencial, turística i d'infraestructures, amb la conseqüent ocupació d'un territori molt limitat, que a més es fa amb un model de mobilitat basat en l'ús indriscriminat del vehicle privat. El consum de recursos, béns i serveis en general és molt alt, i les emissions, la motorització i la producció de residus per càpita són rècords estatals i europeus. Les taxes de creixement anual de tots aquests factors són molt elevades, normalment entre el 5 i el 10% anual al tombant de mil·leni: patim increments anuals del 5% en turistes, 7% en consum d'aigua, 5% en producció de residus, 8% en consum d'energia, 7% en nous habitatges i 9% en matriculacions. Precisament degut a un creixement econòmic desequilibrat i desbocat, també hi són rècords a l'alta els índexs de pobresa i de fracàs escolar i el dèficit fiscal entre recaudació i inversions; en canvi, ostentam rècords a la baixa en la taxa de titulats superiors i les dotacions escolar, sanitària i viària.

Repercussions sobre el medi

Les illes, per la seva extensió reduïda i els seus límits evidents, són especialment sensibles a l'ocupació del territori. A les Balears, les construccions turístiques i residencials han afectat especialment el litoral, on s'han edificat hotels, apartaments i urbanitzacions, però més recentment s'han estès cap a l'interior, on les vivendes aïllades proliferen. Les infrastructures, sobre tot les de transport (carreteres, autopistes, ports i aeroports), s'eixamplen com a resposta a la creixent activitat turística i a una mobilitat ja clarament insostenible (tenim més de 800 cotxes per cada 1.000 habitants).

Aquesta proliferació de construccions i vehicles provoca impactes sobre el paisatge: blocs d'hotels i apartaments de gran alçada a primera línia de costa, urbanitzacions en indrets de gran valor escènic, dics a la costa, carreteres i autovies que xapen ecosistemes... Però també hi ha altres factors que alteren el paisatge: pedreres, esteses elèctriques i altres infraestructures energètiques, publicitat, senyalitzacions, abocadors i instal·lacions de gestió de residus, etc. La destrucció del paisatge compendia els impactes ambientals i afecta la qualitat de vida; a més, és especialment preocupant en unes illes que viuen del turisme, perquè així se n'hipoteca el futur.

També degut a les mateixes causes, la biodiversitat està amenaçada: es destrueixen i degraden ecosistemes i moltes espècies estan en perill d'extinció. Alguns

dels ecosistemes que més han patit aquest procés són les zones humides i les zones dunars; per la seva ubicació en el litoral han sofert especialment la degradació o fins i tot la destrucció completa. La biodiversitat també està amenaçada per altres factors, com ara la massificació i les activitats inadequades en els espais naturals, els incendis forestals, l'excés de caça i pesca, la introducció continuada i creixent d'espècies exòtiques, l'ús de verins i les emissions de substàncies contaminants. Cal destacar que les Balears hostatgen un gran nombre d'espècies endèmiques, sovint amb distribucions molt restringides, de manera que una afecció poc intensa o limitada, però en un indret inadequat, pot resultar suficient per causar pèrdues irreversibles en la biodiversitat global.

L'aigua és un exemple clar que els recursos bàsics són limitats: és fonamental per a la vida i l'activitat econòmica, però se n'ha abusat i s'ha malbaratat. El consum d'aigua augmenta contínuament, degut a l'increment de la demanda domèstica i, sobretot, al creixement turístic i urbanístic; emperò, la quantitat d'aigua disponible es manté més o menys constant (fins i tot minva en èpoques de sequera). Mentre que algunes poblacions pateixen restriccions, s'utilitza aigua per a camps de golf, jardineria i usos recreatius, i es perd devers un 30% per la xarxa de distribució. Les conseqüències són l'esgotament d'aqüífers i la salinització per intrusió marina en els pous del litoral, com també la reducció del cabal dels torrents que arriben a les zones humides. Una de les preteses solucions, la dessalació de l'aigua de la mar o de pous salinitzats, comporta un elevat consum d'energia i, per tant, contribueix a la contaminació de l'atmosfera i a l'esgotament de recursos energètics (carbó i petroli), tot augmentant, a més, la dependència de les illes respecte a l'exterior. Pel que fa a les aigües marines, el principal problema és de contaminació per abocament de residus sòlids, combustibles, olis i pintures, procedents de ports i embarcacions, i abocaments d'aigües residuals que han sofert una depuració deficient o incompleta.

El principal problema de contaminació atmosfèrica es troba en l'aportació que se'n fa a tot el planeta, especialment en emissions de diòxid de carboni, les quals contribueixen al canvi climàtic i són degudes tant a l'elevat i creixent consum d'energia elèctrica com al model de mobilitat. Altres focus de contaminació són un incorrecta gestió dels residus, les cimenteres i les calefaccions.

Els principals problemes que afecten els sòls són l'erosió i la contaminació. Una de les causes més importants de l'erosió són els incendis forestals, que han assolat una superfície important de boscos i garrigues; les actuacions posteriors a l'incendi sovint agreugen els problemes d'erosió, amb intervencions de maquinària pesant, pastures abusives, reforestacions inadequades i obertura de pistes. També hi contribueixen l'obertura de camins, el trànsit motoritzat, les pedreres i construccions diverses. Pel que fa a la contaminació de sòls, les principals causes són els abocaments incontrolats o il·legals de residus sòlids (urbans i de construcció), de combustibles (a benzineres i aeroports principalment), d'aigües contaminades (domèstiques, industrials i de depuradores amb funcionament deficient) i de fangs no tractats de forma adequada procedents de la depuració d'aigües, la utilització de pesticides, herbicides i fertilitzants a l'agricultura, la jardineria i els camps de golf, i els residus ramaders.

Els pobles i ciutats veuen com el seu patrimoni arquitectònic es degrada pels fums, les transformacions poc respectuoses, les estructures publicitàries i senyalitzacions, o fins i tot els enderrocaments per donar pas a noves contruccions, que

no sempre tenen identitat o trets destacables. Altres problemes propis del medi urbà són la manca general d'espais públics i zones verdes, la inseguretat dels pocs que existeixen, els renous de tot tipus, el col·lapse del trànsit, la contaminació, l'incivisme dels propietaris d'animals i la neteja deficient.

Cada vegada existeix més interès per qüestions relacionades amb la salut ambiental, com són la seguretat alimentària, els efectes de les ones electromagnètiques o la contaminació a l'entorn laboral. Són temes sobre els quals encara hi ha una manca de dades i d'informació, així com de regulació per part de l'administració, però que preocupen la ciutadania.

Com a conclusió, i pel que interessa des del punt de vista de l'educació ambiental, es pot deduir que els impactes causals en el nostre entorn, i que tenen repercussions a escala global, són la transformació del territori, l'increment continu de la pressió humana i l'elevat nivell de consum. L'actual model de mobilitat és el paradigma d'aquesta situació, que provoca una degradació del paisatge, la pèrdua de biodiversitat, la contaminació de terres, aigua, mar i atmosfera, la pressió sobre els recursos de tot tipus i l'elevada producció de residus.

La situació de l'educació ambiental a les Illes Balears

En la tasca d'elaboració del diagnòstic s'han inventariat i analitzat les entitats, els programes i els recursos d'educació ambiental existents a les illes Balears. La informació fa referència sobre tot als anys 2000 i 2001, amb algunes actualitzacions més recents, i procedeix d'entrevistes personals, qüestionaris i publicacions, com també de la difusió que fan les entitats dels seus propis programes i recursos.

S'ha recollit una gran quantitat d'informació, però que és molt desigual, tant per ser sovint incompleta, com per estar presentada amb criteris diversos; això no ha ajudat gaire en l'anàlisi de les dades. Una altra dificultat ve donada per la manca de precedents d'estudis d'aquestes característiques: només es disposava d'alguns aplecs d'informació parcial, directoris i bases de dades, que amb el temps han quedat incomplets i desfasats.

El diagnòstic, doncs, pretén respondre les següents preguntes:

- Qui fa educació ambiental a les Illes?
- Sobre quines qüestions?
- Per a quins destinataris?
- Amb quines estratègies i recursos es fa?

És difícil, i tampoc no es pretenia, realitzar comparacions o estudis quantitatius de més abast (referits a pressupostos, destinataris, o nombre de recursos). Així doncs, hi ha preguntes més complexes que queden sense respondre i haurien de ser objecte de futures investigacions:

- Quin és el grau de coneixements ambientals dels ciutadans illencs?
- Quins resultats hi obtenen els programes d'educació ambiental?
- Quines són les estratègies, tipus de programes i recursos més adequats?

A continuació es presenta un breu resum de les conclusions generals del diagnòstic.

Temes

Bona part dels programes i recursos d'educació ambiental a les Balears tenen com a principals continguts un reduït nombre de temes, com són l'aigua, els residus, els espais naturals protegits i la biodiversitat; altres temes menys tractats són el consum, l'energia i la mar. Evidentment totes aquestes qüestions són importants, però és un fet que hi ha encara poques intervencions d'educació ambiental damunt aquells problemes ambientals que justament hi són fonamentals: la política territorial, la mobilitat, la sostenibilitat i el canvi climàtic. Aquests temes són més presents en allò que s'ha nomenat educació informal (mitjans de comunicació, jornades temàtiques i debats), que no en els recursos més convencionals d'educació ambiental (publicacions, materials didàctics, equipaments i campanyes de comunicació). Aquesta tendència, però, s'ha començat a redreçar amb les nombroses actuacions de la Direcció General de Mobilitat i Educació Ambiental.

Principals agents de l'educació ambiental a les Illes

És difícil dir quin dels sis marcs d'acció en els quals s'ha estructurat l'EBEA, o quin dels seus integrants concrets, té un paper més destacat en l'educació ambiental a les Illes. Per fer-ne una valoració justa hauríem de saber quins són els programes que arriben a més destinataris, els més efectius o els que desenvolupen major nombre de recursos, però no tenim aquesta informació completa. A més, com ja s'ha dit, en aquest estudi no s'han analitzat els resultats que aconsegueixen els programes (molt sovint ni tan sols els promotors avaluen la seva intervenció, fet que dificulta encara més l'anàlisi per tercers), ni es disposa de dades completes i comparables de destinataris (molts promotors només comptabilitzen alumnes o grups organitzats, però no l'abast d'altres intervencions). Amb el perill de cometre alguna injústicia, a continuació es presenta un elenc dels agents de l'educació ambiental a les Balears (sense que l'ordre sigui significatiu, i sense entrar aquí en gaire valoracions).

- El sistema educatiu, en el seu conjunt, per la tasca contínua del professorat i l'elevat nombre d'usuaris, amb dedicació completa a l'educació. Així i tot, les diferències entre centres i professors són rellevants.

- La Conselleria de Medi Ambient i la Conselleria d'Educació i Cultura, pels programes, recursos i equipaments que gestionen i per disposar de personal específic. Aquestes dues conselleries editen conjuntament la Guia de Recursos d'Educació Ambiental, que abasta una ampla oferta rigorosa, pública i gratuïta.

- Els tres consells insulars desenvolupen una tasca important i creixent en matèria d'educació ambiental. El cas d'Eivissa i Formentera és més recent, però s'ha de destacar que tracta temes poc habituals, com ara el medi marí, l'energia i la mobilitat. En el cas de Mallorca, a més del suport i finançament d'activitats d'associacions hi destaca la campanya *Mallorca recicla*, per la seva implantació, diversitat de

destinataris (alumnes, hotelers, ajuntaments, ciutadania, comerciants, etc.) i qualitat de feina. A Menorca destaca l'Observatori Socioambiental, com també les iniciatives que giren entorn de la Reserva de la Biosfera, i una proposta documentada i global per als equipaments d'educació ambiental.

- Encara que entre els ajuntaments hi ha una gran diversitat de realitats en relació a la seva tasca educativa (des dels que fan programes permanents i tenen infrastructura i personal propi, passant pels que fan iniciatives puntuals, fins els que no en fan cap), sens dubte són en conjunt uns dels principals promotors de programes d'educació ambiental. Destaquen els casos de Palma, Calvià, Maó, Eivissa, Alcúdia, Artà i Puigpunyent.

- El GOB (de totes les illes), l'entitat ciutadana amb més tradició i implantació, arriba a un públic molt ample i divers, tot abastant una gran diversitat de temes i estratègies.

- "Sa Nostra", Caixa de Balears, és una entitat privada que destaca pels programes, recursos, equipaments propis, personal, nombre i diversitat de destinataris i d'iniciatives (activitats educatives, equipaments, beques, revistes, col·leccions de llibres i jornades), com també de col·laboracions amb altres entitats.

- Als mitjans de comunicació de les Illes, sovint els temes ambientals hi són presents. Els temes urbanístics, territorials, els transports, l'aigua, els espais naturals i la contaminació són sovint els temes més destacats de la informació local. S'ha de tenir present, a més, que són la principal font d'informació sobre medi ambient, i a vegades l'única, per a la major part de la població.

- La Universitat de les Illes Balears té unes possibilitats d'actuació que són encara més amples; cal destacar, però, que s'hi imparteix formació sobre medi ambient i educació ambiental, com també s'hi realitzen investigacions (en educació ambiental, economia ambiental, política ambiental, ordenació del territori, desenvolupament i medi ambient, ecologia i altres branques de la biologia, oceanografia i canvi climàtic). A més, s'hi ha realitzat una ecoauditoria i s'hi ha iniciat l'aplicació de bones pràctiques de gestió ambiental.

- Al sector turístic encara no s'han generalitzat l'educació i formació ambientals i el volum de feina hi és comparativament feble. Ara bé, per la seva rellevància a les illes i pel seu caràcter novedós i dinàmic, val la pena destacar la formació ambiental de treballadors que estan impulsant moltes empreses turístiques, les iniciatives de sensibilització adreçades als clients i l'aplicació de mesures de gestió ambiental en establiments turístics i en algunes empreses d'oferta complementària.

Destinataris

Hi ha dos col·lectius que destaquen ben per damunt de la resta: el sistema educatiu i el que anomenam públic en general. Al sistema educatiu s'hi adrecen, a més dels recursos propis (professorat, recursos didàctics, etc.) una part important de les iniciatives procedents d'altres marcs d'acció, especialment l'administració pública i les

associacions, i alguns integrants del sistema socioeconòmic (empreses d'educació ambiental, obres socials i culturals de les caixes d'estalvi i empreses d'oci). Una part important dels equipaments i recursos tenen com a únic destinatari els centres educatius, i d'altres com a usuaris preferents. Al públic en general s'hi adrecen els programes de comunicació característics de l'administració, les campanyes de divulgació, mobilització i participació de les associacions i també les actuacions d'algunes empreses (entitats bancàries, empreses energètiques, de gestió de residus, d'oci., etc.), i tota la difusió d'informació ambiental dels mitjans de comunicació.

Les actuacions adreçades a altres col·lectius són més reduïdes: estudiants universitaris i de formació professional, sector turístic, personal de l'administració, professionals en general, empresaris, etc. Alguns col·lectius que haurien de ser importants des del punt de vista de les prioritats ambientals reben escasses actuacions; aquest és el cas de tot el sector de la construcció (des dels picapedrers fins als aparelladors, arquitectes i empresaris), els pagesos i empresaris agrícoles, tècnics i polítics de l'administració, i els periodistes.

Tipus de programes i recursos

Anualment es realitzen i es posen en pràctica una gran diversitat de recursos i estratègies educatives, emperò n'hi ha que destaquen en quantitat per damunt dels altres. Un dels recursos més nombrosos són els materials didàctics educatius (quaderns, fitxes, llibrets, cartells, etc.), i activitats educatives com ara els itineraris o els tallers; també són abundants les publicacions divulgatives lligades a campanyes per al públic en general (fulletons, cartells, adhesius, etc.).

En un segon terme trobaríem els equipaments: se n'han comptabilitzat 55, encara que només 20 són específics d'educació ambiental i 13 són en espais naturals; la resta són instal·lacions o infraestructures diverses de gestió ambiental i empreses d'oci on també s’hi desenvolupen activitats d'educació ambiental. Hi ha casos, però, en els quals és realment dubtós que mereixin aquesta denominació. De tota manera, la distribució de tots aquests equipaments és desigual a les diferents illes. En alguns equipaments i espais naturals es desenvolupen programes d'interpretació, però es dediquen més recursos a les activitats educatives: cursos formatius (monogràfics, genèrics, sobre educació ambiental, sobre medi en general o qüestions específiques, per al gran públic o de capacitació professional), jornades, seminaris i conferències.

En un tercer graó hi trobam la publicació de llibres, tant divulgatius com especialitzats, la utilització de la publicitat, els programes de voluntariat (encara que actualment estan experimentat un cert creixement), i les campanyes que tenen la participació com a estratègia fonamental o les que utilitzen el contacte directe amb els ciutadans com a recurs fonamental (porta a porta, actuacions en el carrer i presència a fires).

En darrer terme, destaca la poca implantació de les agendes locals 21, els escassos recursos audiovisuals i multimèdia, i la manca d'un servei d'informació, documentació i atenció al públic en matèria de medi ambient.

Pel que fa als recursos econòmics, ha estat impossible obtenir xifres reals i comparables, que permetin analitzar tendències. El que s'ha detectat és un notable increment dels recursos humans: el nombre de persones dedicades a l'educació ambiental, especialment professionalment, ha crescut de forma espectacular en pocs anys (monitors i educadors ambientals, empreses, institucions i associacions, tècnics en educació ambiental de diferent nivell, consultories i petites empreses, etc.) Amb aquest impuls, es pot parlar de la consolidació de la professió d'educador ambiental, tot i que encara té molts d'aspectes que cal definir.

Implantació a les diferents illes

Fins ara s'han exposat les conclusions del diagnòstic en relació al conjunt de les Balears, però el desenvolupament de l'educació ambiental té les seves peculiaritats a cadascuna de les illes.

Mallorca: Aquí trobam una major quantitat de programes i recursos d'educació ambiental, emperò proporcionalment també hi ha més diversitat d'actors. D'una banda, és l'illa amb major actuació de les administracions públiques (programes d'educació ambiental de diverses conselleries, el consell i molts ajuntaments). Hi ha una notable activitat en iniciatives privades d'educació ambiental, tant des d'associacions ciutadanes (GOB-Mallorca, ABAP, Amics de la Terra, Deixalles, Fons Ferreret, associacions de veïns i d'esplai i plataformes diverses), com des del sector socioeconòmic (des de petites empreses d'educació ambiental, que gairebé no existeixen a les altres illes, fins les actuacions de caixes d'estalvi, el sector turístic, col·legis professionals i sindicats). També a Mallorca hi ha la UIB i un major nombre de mitjans de comunicació locals. Altres trets característics són una quantitat més elevada d'equipaments i espais naturals protegits. Es pot dir també, encara que amb poca diferència amb Menorca, que l'educació ambiental apareix primer a l'illa gran.

Menorca: La implantació de l'educació ambiental és molt elevada, encara que el nombre d'agents és proporcionalment inferior. Una part important dels programes i recursos són iniciativa d'una única entitat, el GOB-Menorca, emperò en bona part en col·laboració amb una gran diversitat d'institucions: els centres educatius (arriba gairebé a tots els de l'illa), els ajuntaments, el Consell, empreses i una gran diversitat d'entitats (fundacions i associacions de veïns, culturals, esportives, de pescadors, etc.). Per altra banda, la implicació dels centres educatius en iniciatives d'educació ambiental és elevada; en els ajuntaments, en general, les actuacions són recents i sovint en col·laboració amb altres entitats. A l'entorn del Consell Insular giren una sèrie d'iniciatives molt interessants: la Reserva de la Biosfera, l'Institut Menorquí d'Estudis i, especialment, l'Observatori Socioambiental, entitat única a les Balears, amb el millor servei de recopilació i difusió d'informació ambiental. Crida l'atenció que el nombre d'equipaments és reduït (un camp d'aprenentatge, el Museu de la Natura i el parc natural de s'Albufera d'es Grau), encara que es fan activitats a altres espais i instal·lacions de gestió ambiental. L'actuació del sector privat és aquí proporcionalment inferior.

Eivissa i Formentera: L'educació ambiental hi apareix més tard, i el nombre de programes, promotors, equipaments (un camp d'aprenentatge i la Reserva de Ses Salines) i recursos és encara escàs, com també la implantació en el sistema educatiu. Però en els dos darrers anys l'educació ambiental ha avançat a una velocitat superior als anys anteriors: les administracions públiques (bàsicament el Consell i l'Ajuntament d'Eivissa) han començat a realitzar programes interessants, tot col·laborant amb altres entitats, s'ha consolidat l'oferta educativa de la Reserva Natural de Ses Salines d'Eivissa i Formentera, hi arriben els recursos de "Sa Nostra" i ha experimentat un important creixement la tasca d'educació ambiental de les entitats ciutadanes, especialment del GEN-GOB Eivissa, que ha constituït recentment el seu servei d'educació ambiental, i també Amics de la Terra. Són precisament aquestes entitats les pioneres en educació ambiental a les Pitiüses i les impulsores de la participació i mobilització ciutadana. Pel que fa al sector socio-econòmic, encara pateix un cert retard.

Coordinació

Una de les principals mancances detectades al diagnòstic és la falta de coordinació entre les entitats, institucions i empreses vinculades amb l'educació ambiental. Existeixen fins i tot casos preocupants de contradiccions de missatges, desaprofitament de recursos i desconeixement mutu. No existeix coordinació ni tan sols en la difusió dels programes d'educació ambiental, no existeix un centre de documentació en matèria de medi ambient ni de recursos d'educació ambiental, ni tampoc no hi ha una centralització en la recollida o en la difusió de la informació ambiental.

Així i tot, són molt freqüents les col·laboracions i les actuacions conjuntes puntuals entre diverses entitats (campanyes, publicacions i iniciatives diverses que són fruit de l'acord entre una associació i un organisme de l'administració, un ajuntament i un consell, una empresa amb l'administració, un mitjà de comunicació i una entitat, etc.).

El Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears ha de contribuir a millorar aquesta situació.

Altres conclusions de tipus general

Sovint es realitzen actuacions aïllades d'educació ambiental (una publicació, un material didàctic, una activitat puntual, etc.), que no responen a programes que siguin complets, planificats i estructurats; això es dóna en intervencions relacionades amb la gestió, la conservació del medi o la resolució de conflictes socioambientals concrets. Hi manca sovint una visió a llarg termini, com també una anàlisi detallada; l'avaluació de les intervencions realitzades és una matèria pendent.

Proliferen moltes iniciatives que s'anomenen d'educació ambiental i que no compleixen els requisits mínims (tant pel tema o els objectius com per la metodologia). Existeix una mancança d'homologació i una garanties de qualitat dels programes o equipaments.

L'educació ambiental està poc integrada en la política ambiental i en la gestió ambiental. No és considerada normalment com a instrument social de gestió ambiental i poques vegades apareix així considerada a la planificació o legislació, especialment per part de l'administració i les empreses. És més freqüent que els programes d'educació ambiental es desenvolupin després d'una intervenció política o una decisió de gestió (com ara els plans de residus o la declaració de parcs naturals), que no que s'integri l'educació ambiental en el procés complet de planificació.

L'educació ambiental s'entén més com a procés de divulgació de coneixement i de promoció de comportaments concrets que no com a estratègia per a aconseguir la participació i la implicació social en la gestió sostenible del medi ambient.

En general es realitza, i es dóna poc suport, a la investigació en matèria d'educació ambiental.

C. PRINCIPIS DE L'ESTRATÈGIA BALEAR D'EDUCACIÓ AMBIENTAL

1. Marc general.

Els principis que es desenvolupen són els fonaments de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental (EBEA), la base conceptual des de la que s'opta per uns objectius, uns marcs d'acció i unes accions concretes. L'EBEA assumeix com a objectius de l'educació ambiental els establerts al *Libro Blanco de la Educación Ambiental en España*; els sintetitza, però, d'aquesta manera:

- Contribuir a la construcció d'un nou model de societat basat en els principis de la sostenibilitat. L'educació ambiental és i ha de ser un instrument a favor d'una forma de vida sostenible, potser l'únic que assegura resultats positius a llarg termini.

- Donar suport al desenvolupament d'una ètica ambiental que promogui la comprensió, l'ús i el gaudi respectuós del medi i dels recursos des d'una perspectiva racional, equitativa i solidària, afavorint l'extensió de pràctiques i estils de vida sostenibles als distints contextos vitals.

- Facilitar i ampliar la comprensió dels processos ambientals en connexió amb els socials, econòmics i culturals, fent conscient la població de la diversa problemàtica que afecta tant el propi entorn com el conjunt del planeta, amb especial consideració de les relacions entre ambdós nivells, local i global, i de la dimensió temporal en què tots els anteriors processos es desenvolupen.

- Capacitar les persones en estratègies d'obtenció, anàlisi crítica, elaboració i comunicació de la informació ambiental, i especialment en l'anàlisi constructiva dels conflictes socioambientals, en la recerca democràtica d'alternatives i en la presa de decisions, individuals i col·lectives, orientades a la seva resolució.

- Fomentar la motivació i les vies per a la participació activa, compartida, efectiva i responsable de persones i grups, col.lectius, entitats, institucions i empreses en els afers col·lectius en relació a l'entorn.

2. Contextualització.

L'EBEA ha de considerar en tot moment les característiques específiques del fet i la problemàtica insular ara i ací, i projectats en el futur. Entre aquelles, cal esmentar:

- El condicionament geogràfic de la insularitat. La història biològica de les Balears han donat lloc a uns ecosistemes excepcionals i delicats, formats per nombroses espècies endèmiques. A més, la creixent demanda de recursos materials i energètics obliga a la importació massiva. De retruc, la producció de residus obliga a la seva acumulació o

transformació en residus sòlids i efluents líquids i gasosos que agreugen els problemes ambientals regionals i globals.

- La personalitat cultural i lingüística de les Illes, resultat d'un llarg i complex procés històric. Està fortament lligada als trets i usos tradicionals del medi ambient insular, reflectit en el saber popular i en les tradicions locals.

- La multiculturalitat, conseqüència dels forts moviments demogràfics que duen, d'una banda, a la instal·lació transitòria o permanent a les Illes Balears de ciutadans que cerquen qualitat de vida procedents majoritàriament de la Unió Europea, i de l'altra, a l'arribada de treballadors, sobretot d'origen africà i llatinoamericà, que cerquen feina en una economia en procés de creixement quantitatiu com és ara la insular.

- La problemàtica ambiental específica marcada sobretot per l'increment de la població resident i del nombre de turistes. Ambdós factors causen forts impactes sobre el territori i la biodiversitat. No ha d'oblidar-se, tampoc, la incidència d'aquests factors en els problemes de caràcter global, especialment en el canvi climàtic. L'elevat nivell de consum de la població balear i dels turistes incideix sobre els recursos de tot el planeta. Se sap, per exemple, que la petjada ecològica de les Balears s'escampa en un territori més de sis vegades superior a la superfície insular.

- La terciarització derivada sobretot del predomini del sector turístic, ara immers en una forta crisi relacionada amb el procés de globalització que afecta el conjunt de sectors econòmics.

- La realitat sociopolítica derivada de la pertinença simultània a entitats o àmbits com ara els Països de cultura catalana, l'Estat Espanyol, la Unió Europea i la Mediterrània. És cert que la simultaneïtat de pertinença genera tensions, però alhora també ofereix oportunitats magnífiques per a la cooperació en educació ambiental, especialment perquè aquesta incita per definició a adoptar una visió sistèmica de la realitat.

- Les realitzacions en educació ambiental, que a les Illes Balears no comença a partir de zero amb l'EBEA. Existeixen nombroses actuacions desenvolupades per persones, grups, entitats, empreses i institucions, l'experiència de les quals resulta imprescindible per adaptar les accions a la nostra realitat, augmentar-ne l'eficàcia, evitar errors i optimitzar recursos.

3. Participació.

L'existència de problemes ambientals i la seva resolució afecta en diversos graus tota la societat. Això implica que tots compartim una doble responsabilitat: som responsables que hi hagi problemes ambientals i som responsables de la seva solució.

La participació democràtica té dos vessants:

- l'EBEA és el resultat d'un procés de participació de tots els sectors de la societat, ja que només d'aquesta forma es donen les condicions prèvies per a la implicació en la presa de decisions col·lectives i en la realització de les propostes d'acció.

- la participació de forma individual o col·lectiva permet prendre consciència dels problemes ambientals i garantir efectivitat en les accions proposades.

4. Coherència.

La credibilitat i l'eficàcia de qualsevol proposta d'educació ambiental, com és el cas de l'EBEA, s'ha de basar, entre d'altres principis, en la interrelació adequada dels seus diversos components, manifestada a dos nivells:

- Coherència interna: hi ha d'haver relació entre els diversos components de l'EBEA (principis, objectius i propostes d'acció), per tal d'aconseguir un enfocament global i integrador.

- Coherència externa: els recursos necessaris per dur a terme les diferents accions que es proposin han de ser coherents entre ells i amb els principis, objectius i accions proposades en l'EBEA.

5. Complementarietat.

L'EBEA és un document obert, però limitat, en el qual es proposen accions en matèria d'educació, formació i capacitació ambiental als diversos marcs d'acció i sectors de la societat.

Malgrat aquesta limitació, és evident que l'educació ambiental ha d'anar complementada per una política i una gestió ambientals adequades, de la mateixa manera que aquestes han d'incloure l'educació ambiental, tant pel que fa a la informació i sensibilització de la ciutadania, com pel que fa a la capacitació del personal encarregat de dur-les a terme.

Aquest aspecte és especialment rellevant en el cas de la responsabilitat ambiental de l'administració, que ha d'assumir els criteris de sostenibilitat, integrant en tots els seus nivells les directrius polítiques, la gestió diària i la formació del seu personal.

6. Coordinació.

En un marc de respecte per les iniciatives que lliurement emprenguin els agents socials, l'EBEA té com un dels seus principis orientadors que es coordinin les persones, grups, entitats, empreses i institucions que realitzen activitats d'educació ambiental. Els motius són:

- Unificar esforços de tal manera que totes les iniciatives s'emmarquin dins una estratègia comuna i adequada a les necessitats ambientals i a la sostenibilitat.

- Estalviar recursos humans, financers i logístics, i aconseguir-ne el millor ús.

- Afavorir l'intercanvi d'informació i d'experiències entre els diferents agents que tenen iniciatives en educació ambiental.

- Avaluar tot el procés, i per tant, revisar o reformular la pròpia EBEA.

7. Fonamentació científica.

L'eficàcia i la credibilitat de l'EBEA han de basar-se en una fonamentació que sigui metodològicament rigorosa. Això significa:

- Partir d'un coneixement acurat de la realitat socioambiental i de la seva problemàtica.

- Incorporar tot allò que la investigació pot aportar actualment en aspectes relacionats amb el funcionament del medi ambient, l'economia, els processos d'aprenentatge, la sociologia i moltes altres disciplines.

- Emprar criteris objectius i repetibles en l'avaluació de propostes i fites ateses.

8. Anàlisi crítica.

L'EBEA vol contribuir a la construcció d'un nou model de societat basat en la sostenibilitat, sobretot perquè l'actual realitat socioambiental no ho és. Per això s'ha d'afavorir una formació i un coneixement crític en relació als valors, hàbits, estils de vida, models de pensament i estructures socioeconòmiques actualment vigents.

El dret a exercir l'anàlisi crítica davant les problemàtiques ambientals només és possible si es disposa:

- d'informació accessible, suficient i fidedigna;
- de formació adequada que permeti la utilització de la informació;
- de vies democràtiques de participació i de discussió.

Informació, formació i participació democràtica són, també, condicions imprescindibles per evitar dogmatismes i trobar solucions òptimes.

9. Innovació.

Els problemes ambientals són complexos i el procés cap a la sostenibilitat és incert. Per això cal informació rigorosa, formació adequada, comprensió dels problemes socioambientals, capacitat de fer propostes innovadores i capacitat d'avaluar i triar les propostes. Amb aquest objectiu s'han d'incloure accions que permetin els diversos sectors de la societat:

- Recaptar, elaborar i difondre informació sobre el medi ambient i la problemàtica socioambiental.
- Adquirir formació suficient, oberta i flexible per fer front amb eficàcia als problemes ambientals, coneguts o nous.
- Plantejar els problemes de forma adequada, identificant-ne les causes i les seves interrelacions.
- Proposar solucions imaginatives, però aplicables i eficaces.
- Decidir entre les diferents alternatives, i avaluar críticament els resultats de la seva aplicació, amb voluntat d'esmena.

10. Suport .

L'EBEA ha de ser una referència a l'hora de prendre decisions individuals i col·lectives, i de realitzar accions en educació ambiental.

Les propostes d'acció que inclou només podran ser realitzades si es disposa dels recursos necessaris. En aquest sentit, les administracions públiques i les entitats privades que es comprometin amb el desenvolupament de l'EBEA hauran d'aportar recursos humans, econòmics i infraestructurals per garantir l'acció eficaç, eficient i continuada de tot allò que recull l'EBEA.

11. Seguiment, avaluació i continuïtat.

L'EBEA representa la concreció d'un procés obert de participació ciutadana en la resolució dels problemes socioambientals. És per això que ha de preveure mecanismes democràtics de seguiment i d'avaluació de tots els seus continguts, amb la finalitat de comprovar contínuament, entre d'altres aspectes:

- si els seus principis són els escaients;
- si existeix o no la coherència interna i externa exigida en la pròpia EBEA;
- si està assegurada la participació democràtica;
- en quin grau s'assoleixen els objectius proposats;

- si es desenvolupen o no, i en quina mesura i amb quina qualitat, les accions que s'hi proposen per a cada marc d'acció i sector social;
- si és adequada la metodologia escollida;
- si el propi procés d'avaluació és l'adequat i si és fiable.

Difícilment l'EBEA pot definir una meta única, o encara menys perfilar una situació final on s'hagin aconseguit definitivament tots els objectius. Així doncs, l'EBEA es projecta com un instrument al servei d'un procés sense terminis, i en conseqüència ha de preveure la contínua revisió i redefinició de cadascun dels seus elements i del seu conjunt.

OBJECTIUS GENERALS DE L'EBEA

L'EBEA té com a finalitat general proposar accions que contribuesquin a la sostenibilitat socioambiental des del canvi dels valors, els pensaments, les actituds i els comportaments de les persones i col·lectius que viuen i treballen a les Illes Balears, o en són visitants temporals.

Assolir aquesta meta implica proposar-se uns objectius generals que orientin la multitud d'accions d'educació ambiental que es poden emprendre i que, mancades d'aquesta orientació, podrien incórrer en dispersió, contradicció, malbaratament d'esforços i recursos, i ineficàcia.

Els objectius de l'EBEA són els següents:

1. Establir un marc democràtic de participació per a la comprensió, el debat i l'acord en torn a les necessitats, les possibilitats i les prioritats en educació ambiental a les Illes Balears.

2. Definir uns principis bàsics, comuns i coherents que emmarquin les accions d'educació ambiental desenvolupades pels diferents agents a les Illes Balears.

3. Identificar en l'àmbit de les Illes Balears els marcs d'acció i els sectors socials en els quals es desenvolupen o han de desenvolupar-s'hi accions d'educació ambiental.

4. Proposar, de forma oberta, accions específiques en educació ambiental prioritzades per als distints marcs d'acció, amb indicació dels sectors socials als quals poden orientar-se.

5. Proposar mecanismes de cooperació i coordinació entre tots els agents que treballen en educació ambiental a les Illes Balears, i promoure la cooperació i l'intercanvi amb els agents d'altres comunitats autònomes, països, fòrums i organismes internacionals.

6. Proposar orientacions per a l'avaluació dels projectes, programes i accions en educació ambiental desenvolupats des de la iniciativa pública i privada en cadascun dels marcs marcs d'acció definits en l'EBEA.

7. Establir mecanismes de seguiment, avaluació i continuïtat del desenvolupament de l'EBEA.

D. MARCS D'ACCIÓ [vegeu taules adjuntes]

E. COORDINACIÓ DE LES INSTITUCIONS I ENTITATS IMPLICADES EN L'EDUCACIÓ AMBIENTAL

És obvi que no només les administracions públiques són directament o indirectament receptores i alhora productores d'iniciatives d'educació ambiental, i són o poden ser propulsores d'accions ambientals sostenibles en i des de la societat civil. En realitat, tots els marcs d'acció considerats en la present estratègia són receptors i productors de l'educació ambiental.

El desenvolupament de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental demana així un doble compromís:

- la implicació de l'Administració pública en tots els seus nivells, incloses les empreses públiques i altres òrgans institucionals, autònoms o no;
- i la implicació i complicitat de la societat civil.

Com és notori, la coordinació entre administracions i entitats privades o individus sols és possible des de la lliure decisió. L'administració, en tot cas, ha degarantir que existesquin normatives i instruments que facilitin i facin efectiva la col·laboració i la participació de la societat civil.

En definitiva, perquè l'Estratègia Balear d'Educació esdevengui un procés socialment útil cal:

- la coordinació, en primer lloc, de les institucions públiques i dels diferents departaments en cada institució;
- i la col·laboració entre les institucions públiques i la societat civil representada pels altres marcs d'acció que contempla l'EBEA.

En aquest sentit, la coordinació institucional s'ha de contemplar des de dues perspectives tanmateix inseparables:

- política: la voluntat d'acord entre entitats i nivells, que exigeixen normes consensuades i funcionals de coordinació;
- tècnica: de criteris, recursos, infraestructura i instruments que orientin i facilitin la coordinació.

Nivells de coordinació

Situats en un context sociopolític i geogràfic concret, cal que es considerin diferents nivells de coordinació:

- Organismes supranacionals o internacionals, tant els d'esferes polítiques (l'ONU i els seus organismes sectorials, com FAO, UNICEF i UNESCO), com els d'esferes civils amb influència notable a les administracions (la UICN i el WWF, per exemple), especialment pel que fa a convenis de medi ambient i de desenvolupament sostenible.
- Unió Europea i els seus organismes polítics, i les associacions de caràcter civil que hi tenen influència.
- Organismes d'acció i influència a la Mediterrània.
- Estat Espanyol i l'administració perifèrica a les Illes Balears, i institucions civils d'abast estatal.
- Institucions, entitats i associacions de l'àrea de parla catalana.
- Comunitat Autònoma (Govern de les Illes Balears, Parlament de les Balears).
- Consells Insulars.
- Mancomunitats de municipis.
- Municipis i institucions d'abast municipal.

Les prioritats d'implicació en aquests nivells s'han de debatre pels diferents agents en el Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears. Cal tenir present que la presència institucional pública en els organismes internacionals i supranacionals, en la mateixa Unió Europea i en els organismes d'abast mediterrani està sovint mediatitzada per la representació de l'Estat espanyol. De fet, l'educació ambiental té una tradició d'actuacions conjuntes en aquest àmbit. Ara bé, també existeixen canals relativament independents d'aquest, com són l'Assemblea de Regidors i Regidores dels Paisos Catalans, l'Assemblea de les Regions d'Europa, o els projectes conjunts de les illes de la Mediterrània en la construcció d'Europa.

D'altra banda, cal considerar que l'administració té departaments, òrgans i empreses públiques amb competències directes sobre temàtiques ambientals o socioambientals, i d'altres que hi tenen una relació menys evident on cal anar proposant accions de caràcter ambiental. En aquest sentit cal que les temàtiques ambientals siguin considerades transversals en tots els departaments de les institucions públiques.

Dins cada nivell de l'administració, els departaments amb competències en medi ambient han d'encapçalar la coordinació de les iniciatives d'educació ambiental, i han de vetllar per la coherència de les actuacions i l'optimització dels recursos mitjançant plans de coordinació institucional.

Per a la coordinació entre administracions de diferents nivells i amb els altres marcs d'acció s'ha de reforçar el Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears, amb el qual cal mantenir un compromís d'implicació activa.

Instruments per a la coordinació institucional

En relació a la coordinació institucional, l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental fa les següents recomanacions:

1. Dinamitzar l’activitat de la Comissió Tècnica d’Educació Ambiental en el si de la Comissió Balear de Medi Ambient.

2. Dotar d’infraestructura el Fòrum d’Educació Ambiental de les Illes Balears, com a lloc de trobada de persones i entitats de tots els marcs d’acció interessats en l’educació ambiental i compromesos amb el desenvolupament de l’EBEA.

L’EBEA proposa també la creació d’un Centre d’Informació i Documentació Ambiental a les Illes Balears, amb seccions insulars, com a element col·lector d’informacions, iniciatives formatives i educatives, d’elaboració de material, de contactes, de bases de dades i d’altres aspectes de l’educació ambiental.

F. AVALUACIÓ DE L'ESTRATÈGIA BALEAR D'EDUCACIÓ AMBIENTAL

L'avaluació és una via de contrastació i autocorrecció per a les actuacions previstes, afavorint un ajustament de tots els elements que formen part de l'acció educativa.

L'avaluació de l'Estratègia Balear d'Educació Ambiental constitueix un instrument indispensable per obtenir informació sobre el valor i el mèrit del seu disseny, desenvolupament i resultats. L'avaluació ha de ser un referent fonamental per a la presa de decisions que permetin adequar de forma contínua l'EBEA a les necessitats d'educació ambiental dels distints marcs d'acció i del conjunt de la societat.

Aquesta avaluació ha de ser participativa i democràtica, ja que la mateixa EBEA és un instrument col·lectiu per a l'acció proambiental basat en la participació. Per tant, tots els ciutadans i ciutadanes són alhora autors i destinataris de les propostes que conté. En conseqüència, el procés d'avaluació haurà de ser compartit amb els membres del Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears i, en general, amb les institucions públiques, entitats privades i persones que participen en el disseny i desenvolupament de l'EBEA.

El mateix procés d'avaluació constitueix un instrument per a l'educació ambiental, ja que la reflexió col·lectiva sobre el valor de les actuacions que s'emprenguin a partir de l'EBEA ha de permetre als participants augmentar la seva consciència individual i col·lectiva sobre la problemàtica socioambiental, modificar llurs valors i actituds, i incrementar la seva capacitat per actuar eficaçment a favor de la sostenibilitat.

El Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears és responsable de l'avaluació de l'EBEA en les seves fases de disseny i implantació. Ha de comptar amb una comissió d'avaluació i seguiment de l'EBEA, responsable tècnica d'aquestes tasques. Aquesta comissió dissenyarà i executarà el Pla d'Avaluació de l'EBEA, sense perjudici del suport que pugui requerir per desenvolupar aquesta tasca, o de la seva delegació en persones o entitats especialitzades.

Objectius

El Pla d'avaluació de l'EBEA s'ha de proposar els següents objectius bàsics:

- Conèixer el grau de difusió de l'EBEA als distints Marcs d'acció
- Valorar la utilització de l'EBEA com a referent per a la planificació i la presa de decisions en relació amb l'EA per part dels distints Marcs d'acció.
- Valorar la coherència de les accions desenvolupades amb els principis de l'EBEA

- Determinar el grau d'assoliment dels objectius generals que es proposen a l'EBEA
- Valorar el grau de satisfacció dels receptors de les accions desenvolupades a partir de l'EBEA.
- Detectar mancances de l'EBEA en els diferents Marcs d'acció i sectors.
- Detectar efectes imprevistos en el desenvolupament de l'EBEA
- Valorar el propi disseny d'avaluació.

Continguts

Indicativament, els continguts que es poden avaluar a l'EBEA són els següents:

- Actuacions adreçades a la difusió i promoció de l'EBEA.
- Accions desenvolupades a partir de l'EBEA, de forma global i a cada marc d'acció.
- Recursos humans, econòmics i infraestructurals posats a l'abast de l'EBEA.
- Assoliment dels objectius generals de l'EBEA.
- Avaluació de l'EBEA (metaavaluació).
- Altres (efectes imprevistos, demandes insatisfetes, nous marcs o sectors d'acció, etc.).

Aspectes metodològics

Els mètodes i instruments concrets d'avaluació que s'utilitzin en cada cas han de ser determinats pels responsables del Pla d'avaluació de l'EBEA. En tot cas, i per tal de seleccionar en cada cas els més adients, s'ofereixen aquestes orientacions generals:

- L'avaluació no s'haurà de centrar només en els resultats assolits, sinó també, i de forma especial, en la qualitat dels processos que s'hi desenvolupin.

- L'avaluació haurà de considerar tant els aspectes quantificables (nombre de persones implicades, recursos invertits, estadístiques recollides mitjançant enquestes o qüestionaris, etc.) com aquells de caire qualitatiu que poden donar una visió més holística i contextualitzada del programa o acció que s'avalua (valoracions recollides mitjançant entrevistes i observacions, etc.)

- Respecte als distints indicadors escollits per a l'avaluació de l'EBEA, s'especificaran els criteris d'avaluació així com els mètodes i instruments d'avaluació corresponents i els agents implicats en el procés d'avaluació.

La qualitat i la fiabilitat de l'avaluació augmenta quan es possibilita el contrast de les valoracions realitzades per aquells que participen de distintes formes a l'experiència (avaluació interna) amb les d'aquells que l'observen com a tècnics externs (avaluació externa), quan s'utilitza una metodologia i instruments variats per avaluar un mateix programa o actuació, i quan la valoració dels resultats la realitzen les diverses parts implicades.

Difusió de la informació

L'informe anual i quadriennal d'avaluació de l'EBEA es posarà a disposició pública mitjançant la web del Fòrum, i de forma específica es lliurarà a les següents entitats:

- Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears, a través de la seva Comissió Permanent.
- Institucions o entitats col·laboradores del Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears.
- Comitè Balear d'Educació Ambiental.
- Conselleria de Medi Ambient, la qual serà responsable de la seva difusió a les distintes conselleries i als consells insulars.
- Universitat de les Illes Balears.
- Institucions o entitats promotores de programes d'educació ambiental a les Illes Balears i a d'altres àmbits geogràfics.
- Institucions estatals o supraestatals relacionades amb l'educació ambiental.
- Mitjans de comunicació.
- Ciutadania.

Es considera molt important que aquesta informació sigui rigorosa i completa, però també que sigui breu i utilitzi un llenguatge assequible per a un públic no especialitzat, per tal de facilitar-ne al màxim la comprensió i l'anàlisi crítica.

Temporalització

Per a la temporalització de l'avaluació es fixarà un calendari concret d'actuacions segons unes fites determinades a assolir. En termes generals, se'n proposa un termini curt i un de mitjà.

- El termini curt, anual, permetrà d'oferir al Fòrum d'Educació Ambiental de les Illes Balears una informació resumida i puntual sobre els avenços que es produeixin en el desenvolupament de l'EBEA. D'aquesta forma, el Fòrum disposarà d'elements de judici sobre els quals debatre i oferir noves orientacions i iniciatives que millorin el desenvolupament de l'EBEA.

El termini mitjà, quadriennal, consistirà en un informe de síntesi que constituirà una base de referència per a la reelaboració de l'EBEA per part del Fòrum.

Recursos per a l'avaluació de l'EBEA

La Conselleria de Medi Ambient i la Universitat de les Illes Balears, com també qualsevol altre institució o entitat col·laboradora que ho desitgi, aportaran els recursos necessaris per al desenvolupament del Pla d'Avaluació de l'EBEA.